ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 1, številka 3-4, december 1997 · ISSN 1408-2969

RECENZIJE

Alen Krajnc

Recenzija: Snježana Prijić: Oko i svijet

Citiranje: Alen Krajnc, »Recenzija: Snježana Prijić: Oko i svijet«, *Analiza: časopis za kritično misel* 1, št. 3-4 (1997): 208–212.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Snježana Prijić
recenziral Alen Krajnc

OKO I SVIJET

Hrvatski kulturni dom, Rijeka 1995

Knjiga je pravzaprav magistrsko delo avtorice iz leta 1992 in poskuša obravnavati teorijo percepcije in dilemo realizem - antirealizem.

Kot pravi avtorica v predgovoru knjige, se knjiga lahko bere na dva načina. Na eni strani knjiga združuje prikaze vplivnih sodobnih teorij percepcije, ključnih za razumevanje samega procesa percepcije, in v tem smislu ima delo informativno vlogo. Na drugi strani pa avtorica proučuje tradicionalni filozofski problem statusa perceptivne vednosti kot temelj celotnega znanja o zunanjem svetu. Delo je razdelila na pet sklopov:

1. Percepcija in realizem;
2. Stimulusna (ekološka) teorija percepcije;
3. Kognitivistična teorija percepcije;
4. Modularna teorija percepcije;
5. Teorije percepcije in dilema realizem-antirealizem.

Percepcija in realizem

Vprašanje problema percepcije v kontekstu dileme realizem-antirealizem ni novo, saj ga na primer omenja že Descartes v *Meditacijah*. Naloga, ki si jo je zastavil Descartes, je odgovoriti na vprašanja: Koliko znamo? Koliko znanja o svetu ustreza svetu okoli nas? Kako zanesljiva je naša vednost o svetu? Itd. Descartes dvomi zato, ker želi ovreči vsak predsodek, ovreči ali zavreči vse tisto, kar je neutemeljeno in tako zasnovati našo vednost na resničnih in preudarnih temeljih. Avtorica Descartovo motivacijo glede vprašanja percepcije zapusti in gre svojo pot. Zastavi si vprašanje: Ali je perceptivna vednost resnični temelj znanja o zunanjem svetu? Na to vprašanje nam odgovarja s klasificiranjem pomembnih teorij percepcije in razgrnitvijo osnovnih tez realizma.

Tako razvrsti sodobne teorije percepcije, ki obravnavajo naravo perceptivnega procesa v dve skupini:

1. stimulusne teorije percepcije,
2. konstruktivistične teorije percepcije.

V prvem primeru gre za teorije, ki pojasnjujejo korelacijo med procesi stimulacije in perceptivnimi procesi. Pozornost je usmerjena na najeminentnejšega predstavnika takšne teorije J. J. Gibsona, ki svoje raziskovanje osredinja na identifikacijo relevantnih dražljajev. Ta teorija percepcije se imenuje teorija neposredne percepcije, ker se povzročitelji percepcije držijo neposrednih povzročiteljev stimulacije.

Konstruktivistične teorije percepcije v razlagah predpostavljajo, da obstaja svojevrstno procesiranje po stimulaciji. Avtorica zato postavi svoje razlikovanje med dvema pomembnima podskupinama:

1. kognitivistično teorijo percepcije in
2. modularno teorijo percepcije.

Kognitivistične teorije percepcije prikazujejo percepcijo kot proces mentalne konstrukcije nad stimulusnimi informacijami. Percepcija je po mnenju zastopnikov kognitivistične teorije percepcije dinamično in ustvarjalno raziskovanje ustreznih hipotez o zunanjih objektih. Zastopnika te teorije sta R. Gregory in I. Rock. Percepcija je po tej teoriji nekakšno "reševanje problemov".

Modularna teorija percepcije je stališče, ki skuša percepcijo poistovetiti z nalogo stimulacije, vendar ni vezana na stimulacijo. Pojasnitev perceptivnega mehanizma se ozira na računalniško metaforo. Zagovorniki te teorije predpostavljajo, da je perceptivni mehanizem svojevrsten računalniški mehanizem, sestavljen iz neodvisnih, hierarhično urejenih in organiziranih modulov. V trenutku stimulacije teče modularno procesiranje enosmerno, vendar na koncu v procesiranje vstopajo tudi informacije iz spomina. Gre za strogo, hitro, avtomatsko in mehanično proceduro, ki vključuje omejeno količino informacij. Zagovorniki te teorije so D. Marr, J. Fodor in L. Vaina.

Realizem kot nauk nima splošne sprejete definicije. Zdi se, da je toliko realizmov, kolikor je realistov. V grobem bi lahko realistična določila razdelili v dve skupini:

a) metafizična ali ontološka določila (nanašajo se na svet),

b) epistemološka in semantična določila (nanašajo se na naše spoznavanje sveta).

Takšno razmejevanje trditev, ki so bile predstavljene, zastopata J. Bigelow in R. Pargetter. V razlagi je moč zaslediti, da znotraj samih realistov obstajajo razhajanja, strinjajo pa se, da sta obe komponenti (metafizična ter epistemološka in semantična) nujni za popolno določitev realizma.

Metafizično določitev realizma ter epistemološko in semantično določitev sestavljajo še nekatere specifične teze. Te so naslednje:

a) Teza eksistence (s to tezo trdimo, da obstaja zunanji svet in fizikalne realnosti v smislu eksistence).

b) Teza neodvisnosti, ki jo sestavljata dve komponenti:

1. metafizična komponenta, s katero trdimo, da sta eksistenca in narava realnosti neodvisni in objektivni v svojem bistvu ali ontološkem statusu od mentalnega,

2. epistemološka komponenta, s katero trdimo, da sta eksistenca in narava spoznavni realnosti, objektivni in neodvisni o specifičnih spoznanj in zmožnosti našega uma.

c) Semantični tezi:

1. Teza reference, s katero se trdi, da besede izražajo prepričanja o realnosti ali da besede, ki jih rabimo v znanstvenih teorijah, referirajo na stvari v svetu.

2. Teza ekvivalence, s katero postuliramo, da so besede lahko resnične ali lažne.

d) Metateorijska teza: če realist trdi, da so besede, ki izražajo našo vednost o svetu, resnične (ali lažne), iz tega sledi, da ta realist ve, da so besede, ki izražajo našo vednost, resnične (ali lažne). Realist torej ve, da ve resnico o svetu.

Stimulusna (ekološka) teorija percepcije

V tem delu besedila se avtorica opira na izhodišča enega od začetnikov teorije stimulusne teorije J. J. Gibsona. Osrednje mesto Gibsonove teorije (osnovno in konstantno v Gibsonovi teoriji) je kritika tradicionalističnih teorij percepcije, ki predpostavljajo razliko med čutno stimulacijo in percepcijo. Gibsonova teorija percepcije sloni na tezi enakosti, t.j. temelji na trditvi, da je percepcija neposredno zasnovana na stimulaciji in da je neposredni učinek fizikalne energije, ki aktivira naše čutne receptorje. J. J. Gibson nasprotuje stališčem konstruktivistične teorije percepcije ne glede na to, ali so le-te empiristične, nativistične ali gestaltistične narave. Drugi in nekako ključni problem za epistemološko tezo o neodvisnosti percepcije predstavljajo t.i. Gibsonove “afordanse” (ang. *afford* = tisto, kar objekt nudi). “Afordanse”, ki jih zbira organizem, so ekološke lastnosti, drugačne od t.i. abstraktnih fizikalnih lastnosti. Te lastnosti so: a) lastnosti, ki so obogatene s pomenom in vrednostjo objekta in se razlikujejo od nevtralnih fizikalnih objektov in lastnosti, b) lastnost objektov glede na percipienta, in to kot pripadnika vrste in kot posebne enote s specifičnimi potrebami (od bioloških do socialnih) in c) navodila in informacije o uporabnosti objekta.

Gibsonova stimulusna teorija percepcije kot celota ne sovpada s tezami, ki sestavljajo stališče realizma.

Kognitivistična teorija percepcije

Ko se avtorica spopada s stališči kognitivistične teorije, se opira na teze R. L. Gregoryja in I. Rocka. V uvodu zapiše: “Opredelitve percepcije, ki jih zagovarjajo teoretiki kognitivistične usmeritve, lahko strnemo v trditev: 'Percepcija ni niti gola stimulacija niti ›pravi‹ spoznavni proces, je ›več‹ kot stimulacija in ›manj‹ kot mišljenje.'” Percipiramo objekte in dogodke, ki eksistirajo v prostoru in času. Ustvarjena slika, kot neposredni proizvod stimulacije očesa, ni po mnenju zastopnikov kognitivistične teorije pravzaprvav nič drugega kot mozaik različnih intenzitet in frekvenc svetlobne energije. Ustvarjena slika je popolnoma brez pomena.

Med proizvod čutne stimulacije in "pomenski" proizvod percepcije ni mogoče postaviti enačaja. Prvi in najpogostejši argument se nanaša na večpomenskost ustvarjene slike in svojevrstni prepad med sliko in ustrezno perceptivno vednostjo.

Po vsem tem se kognitivisti oprijemajo postavke, da je mozaik ustvarjene stimulacije nekaj drugega od percepta, da je neposredni stimulus samo nejasen in nezadosten pokazatelj bistvenih lastnosti okolice, prisotnih v perceptivni vednosti. Na kratko, sklicevanje na stimulacijo je nezadosten razlog za pojasnjevanje percepcije.

Ključno vprašanje, ki se pojavlja in se navezuje na niz pravil in predpostavk sodelujočih v perceptivnem procesu, je njihovo poreklo.

Modularna teorija percepcije

V kontekstu razprave o modularni teoriji percepcije avtorica razglablja o dveh verzijah te teorije:

1. o modularni teoriji percepcije J. Fodorja in
2. o modularni teoriji percepcije D. Marra.

Za tako odločitev obstajata pravzaprav dva razloga. Prvi je Fodorjeva teorija percepcije, ki predstavlja specifičen spoj že obravnavanmih teorij, drugi razlog pa transparentno kaže razlike med modularno teorijo in "starimi teorijami" percepcije ter Fodorjevo zastopanje realizma. (Fodor med drugim odkrito brani realizem in modularno teorijo percepcije imenuje kot temelj realizma. Kot tudi predhodne teorije je modularna teorija kompatibilna z metafizično opredelitvijo realizma.

Teorije percepcije in dilema realizem-antirealizem

Razprava o teoriji percepcije in dilemi realizem - antirealizem se začenja z ugotovitvijo, da je edinstvena privlačnost realizma v njegovem tolmačenju človeškega uma in človeškega znanja. Realisti trdijo, da njihova pozicija na najboljši način izraža vero v moč, uspehe in dostojanstvo človeškega uma.

Avtorica razpravo o teorijah percepcije konča s predlogom perceptivne sheme. Pravi namreč, da celotna proučevanja teorij percepcije narekujejo naslednja izhodišča za osnovo prav vsake teorije percepcije.

1. Proučevanje percepcije mora, razen pojasnitve percepcije prostorskega razporeda, ponuditi tudi pojasnitev percepcije objekta v svetu.
2. Percepcija se začenja s stimulacijo receptorja perceptivnega mehanizma, končuje pa se z perceptivnim vedenjem o tem, kaj je objekt in kje se nahaja.

Perceptivna shema bi vključevala naslednje elemente:

a) nevrološko konstitucijo - fiziološke potenciale, ki opredeljujejo naravo perceptivnega procesa;

b) predpostavke o svetu;

c) informacije, ki tvorijo vsebino spomina pomembnega za percepcijo posameznika;

d) pojmovni okvir;

e) psihološke posebnosti - interesi, čustva, motivacija idr.

Perceptivna shema je torej pojem, ki združuje elemente subjektovega prispevka k oblikovanju perceptivnega vedenja.

Povsem na koncu avtorica zaključi delo nekako po descartovsko, da perceptivna vednost ni vzdržala preverbe. Sprašuje se, ali je potrebno verovati v dobrega demona, ki ne bi dopustil, da bi podvomil o naši temeljni vednosti o svetu, v katerem živimo.